

Bovendien namen de predikanten die inmiddels ook toezeggingen waren gaan krijgen de vrijheid voor een toezegging te bedanken.⁷² Kreeg Hoedemaker twee toezeggingen, enkele jaren later werd dat overigens bij enkele geziene proponenten verre overtroffen. Bij een steekproef na de systematisch onderzochte periode, in 1871, ontdekte ik dat J.S. Tichelman bijvoorbeeld enkele dagen na zijn kerkelijk examen er maar liefst negen kreeg: naar Hoog-Blokland, Zijderveld, Noordwijk aan Zee, Lunteren, Blauwkapel, Meerkkerk, Kethel, Hurwenen, Harmelen.⁷³ Het ging kennelijk niet alleen om proponenten van een bepaalde richting, maar vooral ook om bepaalde personen.

Het beroepen van predikanten

Tot het begin van de jaren zestig ging het bij de toezegging van beroep uitsluitend om proponenten. In de *Boekzaal* vind ik in de jaargang 1862 de eerste vermelding van een predikant die op deze wijze gebonden werd: 'Odijk, 26 oct. Onze geachte Leeraar, Ds. W. Snellen maakte ons in de voormiddag-godsdienstoefening bekend eene beroeping naar Neede, waarvan reeds vroeger hem de toezegging was geschied, ontvangen en na ernstig beraad aangenomen te hebben.'⁷⁴ Snellen was ook in Odijk, toen als proponent, met toezegging beroepen.⁷⁵ Datzelfde geldt voor de tweede die enkele maanden later is opgenomen, J.H. Heidenrijk, predikant te Noordwijk aan Zee.⁷⁶ Zoveel is duidelijk: beiden waren in deze jaren graag geziene voorgangers. In beide beroepen ging het om toezeggingen in aanstaande vacatures, waarbij de vertrekkende predikant nog geen afscheid had genomen. Net als bij proponenten geldt dat de dagbladpers met dit type berichtgeving de kerkelijke bladen met enige vertraging volgde. Het eerste bericht dat ik heb kunnen vinden staat in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 30 december 1863.⁷⁷

Vree, die de opkomst van de toezegging situeert in het begin van de jaren zestig, geeft twee voorbeelden uit de sfeer van de orthodoxie en plaatst die in het kader van de opkomende richtingenstrijd.⁷⁸ In de jaren veertig is de toezegging aan proponenten echter nog niet aan een bepaalde richting gebonden. Dat wordt anders in de jaren zestig, hoewel de toezegging ook dan niet alleen op (aanstaande) voorgangers van orthodoxe snit van toepassing is.⁷⁹

In de navolgende tabel presenteer ik de getalsmatige ontwikkeling van de toezegging voor zowel proponenten als predikanten.

Van Rooden laat zien dat de mobiliteit van predikanten vanaf het midden van de jaren dertig toenam, maar dat deze toename eerst vanaf rond 1850 fors te noemen is, al is er in de tweede helft van de

percentages: Gelderland 13,63 %, Zuid-Holland 25,75 %, Noord-Holland 9,09 %, Zeeland 4,55 %; Utrecht 28,79 %; Friesland 1,51 %; Overijssel 3,03 %; Noord-Brabant 12,31 %; Limburg 1,52 %.

⁵⁹ Op twee cijfers achter de komma afgeronde percentages: Gelderland 15,38 %; Zuid-Holland 25,17 %; Noord-Holland 9,79 %; Zeeland 9,09 %; Utrecht 18,88 %; Friesland 2,80 %; Overijssel 4,90 %; Groningen 0,70 %; Noord-Brabant 11,89 %; Limburg 1,40 %.

⁶⁰ Daartoe behoort ook Beesd waar de kerkenraad zich bij een volgende vacature schriftelijk verbindt 'om genoemden Heer A Kuijper tot Herder en Leeraar dezer Gemeente te zullen beroepen, zoodra de Vacature zal zijn ontstaan en de Wet op de Vacaturen zulk een beroep veroorloven zal' (Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden), archief A. Kuyper, nr. 165, kerkenraad herv. gem. Beesd aan A. Kuyper d.d. 6 april 1863).

⁶¹ Vgl. het 'Reglement op de verkiezing en beroeping van Predikanten bij Hervormde Gemeenten in Vriesland' van 14 september 1833 (Van der Tuuk, *Handboek* Vervolg 1, 268-289).

⁶² Vgl. het 'Koninklijk Besluit (...) beroepingen van Predikanten in de Prov. Groningen' van 3 april 1834 (Van der Tuuk, *Handboek* Vervolg 2, 1-4. Zie ook: J.